

**SPECIALIST INVOLVEMENT IN THE WORK OF INVESTIGATION
AND OPERATION TASK FORCES**

Yaremchuk V. O.

The article deals with the procedure of involving specialist in the work of investigation and operation task forces with the focus on his assistance in their functioning.

Keywords: specialist, investigation and operation task force, specialist's assistance forms.

УДК 343.98 (477)

К. О. Спасенко, аспірант кафедри криміналістики Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

**ОБСТАНОВКА, ЧАС І МІСЦЕ ЯК ЕЛЕМЕНТИ
КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИННИХ
ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПРИ ВИКОНАННІ
РОБІТ ІЗ ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ**

На основі даних узагальнення кримінальних справ (матеріалів кримінальних проваджень) досліджено обстановку, час і місце як елементи криміналістичної характеристики вчинення злочинних порушень правил безпеки при виконанні робіт із підвищеною небезпекою.

Ключові слова: обстановка, час, місце, криміналістична характеристика, правила безпеки, роботи з підвищеною небезпекою.

Аналізування ситуації, що склалася на сьогодні у сфері промислової безпеки й охорони праці, свідчить про те, що роботодавці все менше приділяють уваги навчання працівників, видаванню засобів індивідуального захисту, що призводить до наслідків, визначених у диспозиції ст. 272 КК України. Ураховуючи необхідність існування теоретичної бази, яка дозволила б підвищити якість розслідування цієї категорії злочинів, вивчення обстановки, часу та місця як елементів криміналістичної характеристики порушення правил безпеки при виконанні робіт із підвищеною небезпекою є необхідним і дозволяє оперувати значною кількістю вихідних даних щодо окремих сторін учинення злочину, а тому дає поштовх до подальшого дослідження.

Проблеми обстановки, часу та місця вчинення злочинів були предметом наукових розробок як українських, так і зарубіжних учених, серед яких Р. С. Белкін, В. О. Образцов, В. І. Куліков, М. П. Яблоков, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько та ін. Проте, незважаючи на існуючі наукові праці, у яких розглядаються різні сторони цього питання, чимало аспектів залишаються дискусійними, оскільки дослідження, які б висвітлювали характеристику обстановки, часу й місця вчинення злочину, передбаченого ст. 272 КК, відсутні.

Зауважимо, що існують різні підходи до розуміння обстановки злочину як елемента криміналістичної характеристики. Одні вчені вказують, що об-

становка злочину включає місце й час, по суті характеризує ці показники. Інші зазначають, що обстановка, місце та час є окремими елементами криміналістичної характеристики. Так, Р. С. Белкін навів таке визначення обстановки злочину: «Обстановка події чи злочину – це конкретна життєва ситуація. Вона включає, крім матеріальної обстановки місця події, також й інші елементи: поведінку учасників події, різні обставини, що сприяють чи перешкоджають діям цих учасників, хронологічну характеристику події, психологічні відносини, що виникають між учасниками події»¹.

Натомість В. О. Образцов під обстановкою вчинення злочину розуміє територіальну, кліматичну, демографічну та інші специфіки регіону, у якому вчинено злочин, а також обставини, що характеризують безпосереднє місце, час, умови й інші особливості зазначеної життєвої ситуації².

У свою чергу В. В. Тіщенко відмічає, що до структури обстановки злочину доцільно включити такі елементи: часову характеристику розвитку події злочину; просторову характеристику на всіх її етапах; матеріальну обстановку місця підготування, учинення та приховування злочину (якщо вони не збігалися, не відбувалися в одному й тому самому місці); погодні й інші природнокліматичні умови; поведінку учасників події; соціально-побутові та психологічні відносини між учасниками події; умови загального характеру, на тлі яких протікала злочинна подія (суспільні заходи, святкова подія тощо); обставини, що сприяють чи перешкоджають підготуванню, учиненню та приховуванню злочину³.

Іншої точки зору дотримується В. Ю. Шепітько, який зазначає, що слід окремо виділяти місце, час і обстановку вчиненого злочину. Місце дає змогу відповісти на питання, де його вчинено. Обстановка – це частина матеріального середовища, яка разом з ділянкою території включає сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні стосунки та відносини між ними. Що стосується часу, то його врахування дозволяє: а) визначити час події злочину; б) установити часові зв'язки між фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) обчислити тривалість різних подій та ін.⁴

Виходячи з основної мети криміналістичної характеристики – формування своєрідної інформаційної бази щодо типової картини злочину, вважаємо, що слід вирізняти час, місце й обстановку як окремі елементи криміналістичної характеристики вчинення злочинних порушень правил безпеки при виконанні робіт із підвищеною небезпекою.

Однак, перш ніж перейти до характеристики цих елементів необхідно відзначити, що порушення правил безпеки під час виконання робіт із підви-

¹ Див.: *Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств* / Р. С. Белкин. — М.: Наука, 1966. — С. 139–140.

² Див.: *Образцов В. А. О криминалистической классификации преступлений* / В. А. Образцов // *Вопросы борьбы с преступностью*. — М.: Юрид. лит., 1980. — Вып. 33. — С. 94.

³ Див.: *Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія* / В. В. Тіщенко. — Одеса: Фенікс, 2007. — С. 69–70.

⁴ Див.: *Шепітько В. Ю. Криміналістика* / В. Ю. Шепітько. — К.: ІнЮре, 2010. — С. 276–279.

щеною небезпекою можуть бути вчинені зі змішаною формою вини або тільки з необережності¹. У цьому аспекті слід урахувувати, що згідно з приписами частин 1 і 2 ст. 272 КК обов'язковою умовою для кваліфікації вчиненого діяння за цією статтею є настання зазначених у ній наслідків, тому злочин, що нею передбачений, за конструкцією складу слід відносити до злочинів з матеріальним складом. З огляду на це, склад злочину, відповідальність за який встановлено в ст. 272 КК, повинен мати принаймні три обов'язкові ознаки: діяння, його наслідки, причинний зв'язок між ними². Зважаючи на наведене, вбачаємо за доцільне виокремлювати місце вчинення, приховування, а також настання наслідків досліджуваного злочину.

Зауважимо, що в науковій літературі склалася достатньо єдина характеристика місця вчинення розглядуваного злочину, яка має такі елементи:

1. Підприємство, на якому сталося порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою та його загальна характеристика. На основі даних узагальнення кримінальних справ (матеріалів кримінальних проваджень) злочинне порушення правил безпеки вчиняється в 71,67 % на приватних підприємствах, у 18,34 % – на державних підприємствах, у 8,67 % – на колективних підприємствах і в 3,34 % – на комунальних підприємствах. Така тенденція тісно пов'язана з капіталізацією промислової та виробничої діяльності, а також характером виконуваних робіт і галузю виробництва, адже, наприклад, роботи з водозниження, водовідведення або водопостачання ймовірніше за все виконуватимуться на підприємствах державної або комунальної власності.

Наголосимо, що, крім форми власності, підприємства можна класифікувати за способом утворення (заснування) і формування статутного фонду. Так, слід вирізнити: унітарне (у 36,67 % справ) та корпоративне (63,34 %) підприємства. Унітарні у свою чергу поділяються на державні (у 15 % справ), комунальні (3,34 %), казенні (3,34 %) та інші, а корпоративні – на акціонерні товариства (26,67 %), товариства з обмеженою відповідальністю (38,67 %) та ін.

2. Безпосереднє місце порушення правил безпеки при проведенні робіт із підвищеною небезпекою. Як показують результати проведеного нами узагальнення, типовими місцями порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою є: цех (у 43,34 % справ); будівельний майданчик (30 %); склад (5 %); газова свердловина (3,34 %); узбіччя дороги (вулиця) (3,34 %) та ін. Слушною є думка М. О. Григор'євої, за якою місцем порушення зазначених правил може бути не тільки місце проведення будівельних робіт, а й території різних приміщень підприємства (приватного підприємця). Зокрема, місцем учинення суспільно небезпечних дій, які тягнуть за собою небезпечні наслідки, можуть бути приміщення господарюючого суб'єкта (у випадках порушення правил безпеки особами з числа керівних працівників підприємства), інші приміщення (наприклад, призна-

¹ Див.: *Борисов В. І.* Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: монографія / В. І. Борисов, Г. С. Крайник. — Х. : Юрайт, 2012. — С. 162.

² Див.: Там само. — С. 61.

чені для проведення навчання, перевірки знань, атестації робочих, забезпечення працівників засобами індивідуального захисту)¹.

Цікавим видається той факт, що між способом порушення правил безпеки та місцем його вчинення простежуються чіткі кореляційні зв'язки. Так, для здійснення прямо заборонених дій (інформаційних) характерним є не конкретне місце виконання робіт із підвищеною небезпекою, а саме місце видання наказу, розпорядження у вигляді допуску осіб до виконання робіт. Ураховуючи викладене, на нашу думку, у цьому структурному елементі слід вірізняти:

— місце вчинення інформаційного порушення правил безпеки (яке влючає місце видання чи оголошення незаконного наказу, розпорядження або вказівок);

— місце вчинення фізичного порушення правил безпеки (фактичне місце виконання робіт із підвищеною небезпекою, під час яких було вчинено прямо заборонені фізичні дії).

Слушною видається думка М. О. Григор'євої, відповідно до якої матеріальні сліди злочину можуть приховуватися за місцем знаходження цих слідів, наприклад, у місцях знаходження документів, у які вносяться поправки (журнали інструктажу з техніки безпеки, відомості щодо видавання засобів індивідуального захисту та ін.). Поряд з цим зазначені документи можуть бути вилучені з місця їх зберігання й переміщені в інше місце, де вони будуть зфальсифіковані (наприклад, доставлення журналу інструктажу в лікувальний заклад, де знаходиться постраждалий, з тим, аби останній «заднім числом» розписався в цьому журналі)².

У той самий час слід звернути увагу на питання визначення місця настання небезпечних наслідків. Зазначимо, що диспозиція ст. 272 КК передбачає, що наслідки можуть бути у вигляді: створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків; заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого; загибелі людей; настання інших тяжких наслідків. Звісно, при настанні наслідків у вигляді заподіяння шкоди здоров'ю чи загибелі людей місцем їх настання буде фактичне місце проведення робіт (наприклад, склад, цех, шахта, колектор зливової каналізації). Однак, наприклад, при визначенні місця тривалого простою підприємства, цехів або виробничих дільниць (настання інших тяжких наслідків згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України³) вихідним пунктом буде питання встановлення не місця виконання робіт, а фактичного місцезнаходження підприємства, якому завдано шкоду.

Підкреслимо, що, проаналізувавши сутність виконання робіт із підвищеною небезпекою, можна дійти висновку про те, що при виконанні цих робіт можлива наявність певних негативних чинників, які можуть впливати

¹ Див.: Григор'єва М. А. Методика расследования нарушения правил безопасности при ведении строительных работ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. А. Григор'єва. — Псков. — 2011. — С. 74–75.

² Див.: Там само. — С. 76.

³ Див.: Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 7 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09>.

на якість виконання таких робіт. Перш за все слід зазначити, що існування подібних негативних чинників знаходиться в кореляційному зв'язку із способом учинення злочину, оскільки тільки здійснення прямо заборонених фізичних дій (вантажно-розвантажувальні роботи, роботи на верстаках та ін.) характеризуються наявністю негативних чинників, пов'язаних із специфікою виконуваних робіт, а саме: підвищений шум (у 8,34 % справ), підвищена чи знижена температура (8,67 %), загазованість повітря (5 %) та ін.

Крім того, слід звернути увагу на питання рівня забезпечення техніки безпеки при виконанні робіт, який склався на певному підприємстві в цілому. Така загальна конструкція обстановки злочину, на наше переконання, складається із сукупності механізмів впливу відповідальної особи на працівників з метою формування досвіду безпечного й нешкідливого виконання робіт, тобто їх виконання відповідно до положень, інструкцій та інших документів нормативного характеру для подальшої профілактики аварій і травматизму. До таких обставин можна віднести:

1) систему контролю за проведенням навчання, перевірки знань та інструктажу працівників з питань безпечного виконання робіт із підвищеною небезпекою;

2) організацію проведення тематичних занять, лекцій, семінарів, консультацій, переглядів кіно- й відеофільмів;

3) упровадження новітніх технологій, сучасних засобів індивідуального захисту працівників;

4) розповсюдження друкованої й наочної інформації, оформлення інформаційних стендів;

5) організацію відвідування працівниками підприємства відповідних виставок і конференцій;

6) здійснення зв'язку з науковими установами й іншими організаціями з питань навчання та пропаганди охорони праці;

7) організацію кабінетів з охорони праці з метою вивчення й узагальнення позитивного досвіду з безпечного виконання робіт із підвищеною небезпекою тощо.

У методиці розслідування злочинних порушень правил безпеки при виконанні робіт із підвищеною небезпекою особливе місце посідає такий елемент криміналістичної характеристики, як час учинення злочину. Загалом у науковій літературі часом учинення злочину прийнято вважати загальну властивість фізичних процесів, які здійснюються один за одним у певній послідовності, розвиваються за стадіями, мають тривалість. Час пронизує всю систему криміналістичної характеристики, зв'язує між собою всі її елементи¹. Беручи до уваги, що настання негативних наслідків при порушенні правил безпеки виконання робіт відбувається через певний проміжок часу, слушною слід визнати думку Г. С. Крайника щодо заміни словосполучення «під час виконання робіт...» на «при виконанні...»². Зазначене під-

¹ Див.: *Лога В. М.* Типова обстановка вчинення злочинів як елемент криміналістичної характеристики по ст. 259 КК України / В. М. Лога // Митна справа. — 2011. — Ч. 2. — № 2 (74). — С. 302.

² *Борисов В. І., Крайник Г. С.* Указ. праця. — С. 94.

тверджується матеріалами узагальнення практики: у 53,34 % справ між часом учинення порушення та настанням наслідків існує проміжок у дві – три години, а у 20 % справ між учиненням порушення й настанням наслідків існує значний розрив у часі (декілька календарних днів, місяців, років). Так, у справі № 2030/2789/12 підсудний, працюючи на посаді начальника борошномельного виробництва, будучи відповідальним згідно з п. 4.6 Посадової інструкції, затвердженої 3 січня 2012 р. виконавчим директором ТОВ за створення безпечних і сприятливих умов праці й дотримання вимог чинного законодавства підлеглими працівниками, припустився неналежного виконання своїх обов'язків і в порушення п. 4.1. Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці не провів спеціальне навчання потерпілого щодо безпечних умов роботи на вальцових верстатах фірми UGUR, у результаті чого останній тривалий проміжок часу, а саме січень – лютий 2012 р., працював без спеціального навчання на зазначеному устаткуванні. 14 лютого 2012 р. близько 16.30 потерпілий, працюючи на обладнанні, відкрив захисну огорожу, при цьому, не відключивши верстат від мережі, почав руками прибирати з вальців залишки продуктів помелу. Верстат запустився, затягнувши пальці його лівої руки, унаслідок чого потерпілий отримав ушкодження у вигляді травматичної ампутації 2–5 пальців лівої кисті¹.

Проте не можна нехтувати тими даними, що у 26,67 % справ час настання наслідків збігається з часом учинення порушення. Як правило, це стосується виконання прямо заборонених фізичних дій (наприклад, виконання маневрів навантажувальною машиною без попереджувального знака чи без попереднього огляду місцевості; у таких випадках найбільш типовим часом учинення порушення є проміжок від 6.00 до 10.00 (у 75 % справ), у 12,5% справ – від 10.00 до 12.00 і у 12,5 % справ – від 12.00 до 17.00).

Таким чином, дослідження обстановки, часу й місця вчинення злочинних порушень правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою є досить складним питанням, що дає можливість у майбутньому розробити тактичні рекомендації з організації та розслідування цієї категорії злочинів, а отже, потребує подальшого наукового вивчення.

ОБСТАНОВКА, ВРЕМЯ И МЕСТО КАК ЭЛЕМЕНТЫ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРЕСТУПНЫХ НАРУШЕНИЙ ПРАВИЛ БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ РАБОТ С ПОВЫШЕННОЙ ОПАСНОСТЬЮ

Спасенко К. А.

На основании данных обобщения уголовных дел (материалов уголовных производств) исследованы обстановка, время и место как элементы криминалистической характеристики совершения преступных нарушений правил безопасности при выполнении работ с повышенной опасностью.

¹ Див.: Архів Первомайського міськрайонного суду Харківської обл. Справа № 2030/2789/12.

Ключевые слова: обстановка, время, место, криминалистическая характеристика, правила безопасности, работы с повышенной опасностью.

CONDITIONS, TIME AND PLACE AS ELEMENTS OF CRIMINALISTIC DESCRIPTION OF CRIMINAL VIOLATION OF SAFETY REGULATIONS IN PERFORMING HAZARDOUS WORKS

Spasenko K. O.

Based on the summaries of criminal cases (criminal proceedings records) the article studies conditions, time and place as elements of criminalistic description of criminal violations of safety regulations in performing hazardous works.

Keywords: conditions, time, place, criminalistic description, safety regulations, hazardous works.

УДК 343.985

О. О. Хань, аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташица НАПрН України

ТИПОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ПІДГРУНТЯ ПЛАНУВАННЯ ТА ПРОГРАМУВАННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ

Розглянуто проблеми дослідження типових інформаційних моделей поведінки злочинця як підґрунтя для програмування окремих слідчих дій і їх планування.

Ключові слова: поведінка злочинця, типова інформаційна модель, моделювання, планування слідчих дій.

Визнаним є положення про те, що злочин – це завжди акт вольової поведінки злочинця. Саме його дії або бездіяльність породжують злочин. У зв'язку з цим поведінка злочинця стала предметом вивчення наук кримінально-правового циклу, у тому числі криміналістики. Зокрема, на важливість дослідження поведінки злочинця звертав увагу й автор першого навчального посібника з криміналістики Г. Гросс, який зазначав, що криміналістика як вчення про реалії кримінального права, до яких на перший план слід віднести саму людину (злочинця, свідка, експерта та суддю), розкриває перед нами сутність злочинних діянь, їх початок, складові частини, подальший перебіг і цілі¹. З часом більш поглиблене вивчення поведінки злочинця призвело до виникнення в літературі ідеї щодо виділення окремої теорії – тактики поведінки злочинця або, як її ще іменують, кримінальної тактики. Перші спроби дослідження кримінальної тактики можна зустріти ще в працях учених Австро-Угорщини та Німеччини (Е. Ануштата, А. Вейнгарта, А. Гельвіга, Р. Гейндля, Г. Гросса, Г. Шнейкертта, В. Штібера та ін.).

¹ Див.: Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. — Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. — М. : ЛексЭст, 2002. — С. IX.